

Beata Topij-Stempińska

**Działalność edukacyjna
Krucjaty Eucharystycznej
w Polsce międzywojennej**

**WYŻSZA SZKOŁA FILOZOFICZNO-PEDAGOGICZNA IGNATIANUM
WYDAWNICTWO WAM
KRAKÓW 2009**

Wstęp

Jednym z charakterystycznych rysów współczesnego świata jest przeświadczenie, że przeszłość nie ma znaczenia¹ i nie dotyczy w sposób bezpośredni człowieka XXI wieku. Jednak wielu pedagogów jest przekonanych, że „trudno jest dziś w sposób pogłębiony ‘opisywać’ i ‘wyjaśniać’ lub ‘interpretować’ i ‘rozumieć’ fakty, zjawiska i procesy pedagogiczne bez odniesienia do przeszłości – do ich różnorodnych uwarunkowań kształtujących się w rozwoju historycznym”². Zatem spojrzenie na wychowanie człowieka przez pryzmat uwarunkowań historyczno-społecznych pozwoli być może współczesnemu człowiekowi zrozumieć, co to znaczy: stawać się człowiekiem, osiągnąć „doskonały stan człowieczeństwa”, „pełnię człowieczeństwa”. Ta pełnia człowieczeństwa – zdaniem Stefana Kunowskiego – staje się praktycznym celem wychowania, bowiem „człowiek w swojej istocie wyłania się stopniowo, kształtuje i rozwija”³.

Każdy człowiek, szczególnie młody, w dążeniu do pełni człowieczeństwa spotyka innych ludzi – grupy społeczne – którzy wywierają na niego wpływ, zarówno dodatni, jak i ujemny. Te różne środowiska oddziałują wychowawczo – w sposób bardziej

¹ L. Kołakowski, *Moje słuszne poglądy na wszystko*, Kraków 1999, s. 262.

² S. Palka, *Pedagogika teoretycznie i praktycznie zorientowana w badaniach historii wychowania i myśli pedagogicznej*, w: *Konteksty i metody w badaniach historyczno-pedagogicznych*, pod red. T. Jałmużny, I. Michalskiej, G. Michalskiego, Kraków 2004, s. 13. Według Stanisława Palki jest to „potoczne, jak i naukowe przeświadczenie”; por. także W. Jamrózek, *Sprawozdanie z obrad sekcji XIV „Dzieje Europy i dzieje »edukacji dla współczesnego świata«”* w: *Pedagogika i edukacja wobec nowych wspólnot i różnic w jednoczącej się Europie. Materiały z IV Ogólnopolskiego Zjazdu pedagogicznego*, Kraków 2002, s. 588-589.

³ Por. S. Kunowski, *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Warszawa 2004, s. 39; por. także, W. Stróżewski, *O stawianiu się człowiekiem. (Kilka myśli nie wykonanych)*, „Zeszyty Naukowe UJ. Prace Pedagogiczne” (1987) z. 6, s. 103, por. również M. Nowak, *Podstawy pedagogiki otwartej. Ujęcie dynamiczne w inspiracji chrześcijańskiej*, Lublin 1999, s. 278.

lub mniej celowy – na młode pokolenie, kształtując w nim określone poglądy, uczucia, postawy i dążenia. Działania wychowawcze zawierają w sobie „wychowanie fizyczne, umysłowe, moralne, społeczne, estetyczne i ideowe, a obok tego nauczanie, kształcenie w różnych kierunkach”. Jednocześnie cała ta celowa działalność wychowawcza jest społecznie aprobowana i zorganizowana, a ponadto odbywa się w ramach określonych grup społecznych, np. rodziny, szkoły czy organizacji młodzieżowych, które są traktowane jako instytucje wychowujące⁴.

Jedną z takich „instytucji wychowujących” w okresie II Rzeczypospolitej była Krucjata Eucharystyczna – popularna i wpływowa organizacja o charakterze powszechnym, a zarazem elitarnym, skupiająca dzieci i młodzież.

Jej działalność należy rozumieć jako wychowanie młodego pokolenia Polaków, gdyż pełniła ona w środowisku dziecięcym i młodzieżowym istotne funkcje (również z dzisiejszego punktu widzenia), m.in.: funkcję integrującą, wyrażającą się w likwidowaniu barier między młodymi ludźmi, wynikających z pochodzenia i pozycji społecznej; funkcję formacyjną, polegającą na kształtowaniu dojrzałej osobowości człowieka, chrześcijanina i obywatela; funkcję socjalizacyjną, wychowawczą i informacyjną.

Na przykładzie Krucjaty Eucharystycznej można również dostrzec, w jaki sposób Kościół rzymskokatolicki w Polsce angażował się wówczas w wychowanie człowieka, który „harmonizuje wiarę z wiedzą, życie nadprzyrodzone z życiem przyrodzonym, a jednocześnie włącza się w życie społeczne i współpracuje z innymi”⁵.

Działalność wychowawcza Krucjaty Eucharystycznej, prowadzona wśród dzieci i młodzieży polskiej, zmierzała przede wszystkim do wykształcenia i wychowania człowieka jako jednostki „wszechstronnie rozwiniętej”.

⁴ Por. S. Kunowski, *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Warszawa 2004, s. 19.

⁵ S. Dziekoński, *Rozwój wychowawczej myśli Kościoła na przestrzeni ostatnich wieków*, Warszawa 2004, s. 94.

Cezura czasowa i terytorialna

Krucjata Eucharystyczna była organizacją ogólnoswiatową. Powstała na początku XX wieku we Francji, ale jej ośrodki zaczęto szybko tworzyć w innych krajach europejskich, m.in. w Holandii, Hiszpanii, Szwajcarii, Portugalii, Anglii, Belgii, Niemczech, we Włoszech, jak również poza Europą – w Ameryce, Azji, Afryce, Australii.

W prezentowanej rozprawie skupiam się na ukazaniu działalności wychowawczej Krucjaty na terenie Polski od momentu powstania pierwszej krajowej placówki (1925 r.) aż do wybuchu II wojny światowej. Wprawdzie tuż po zakończeniu działań wojennych Krucjata wznowiła swą działalność, starając się zorganizować w nowy sposób pracę wychowawczą, jednak jej wysiłki zostały brutalnie przerwane w 1949 roku dekretem władz komunistycznych, znoszących organizacje katolickie. Można zatem uznać, że przyjęte w rozprawie granice czasowe wyznaczają faktyczny czas działalności wychowawczej Krucjaty Eucharystycznej. Choć był to okres relatywnie krótki, to jednak organizacja zdołała się włączyć aktywnie w kształtowanie życia religijnego licznych przedstawicieli młodego pokolenia Polaków, wywierając jednocześnie znaczący wpływ na ich życie społeczne.

Krucjata Eucharystyczna była organizacją popularną także w środowisku polonijnym. Jednak bliższa prezentacja tego zagadnienia wymagałaby dodatkowych, obszernych badań. Dlatego jedynie krótko nawiązuję do działalności kół Krucjaty poza terytorium państwa polskiego. Ostatnie wzmianki na ich temat pochodzą z 1958 roku.

Krucjata Eucharystyczna przetrwała w pierwotnej formie (w Europie i na innych kontynentach) do 1960 roku. Wówczas przekształciła się, poczynając od Francji, w nowy ruch, działający w stylu bardziej adekwatnym do oczekiwań ówczesnych dzieci i młodzieży.

W Polsce Krucjata Eucharystyczna realizowała z jednej strony cele wychowawcze wytyczone przez doktrynę chrześcijańską, z drugiej – odpowiadała na zapotrzebowanie ówczesnego społeczeństwa polskiego na wychowanie społeczne i patriotyczne. Jej naczelnym ideałem wychowawczym był „dobry chrześcijanin i uczciwy obywatel”.

Stan badań, omówienie źródeł

W ostatnich latach powstało kilka prac magisterskich poświęconych prezentowanej organizacji⁶. Autorzy tych prac zajmowali się historią Krucjaty Eucharystycznej (np. *Krucjata w Polsce w latach 1925-1939* czy *Krucjata Eucharystyczna w Polsce i w środowiskach polonijnych po II wojnie światowej*) lub przedstawiali wydawane przez nią czasopisma (np.: *Wydawnictwa Krucjaty Eucharystycznej i lektury polecane dla młodzieży polskiej*, „*Młody Las*” *czasopismo dla młodzieży 1938-1939*). Problematykę zblizowaną do tematu mojej dysertacji poruszył Bogdan Całka w pracy magisterskiej pt.: *Formacja dzieci i młodzieży w krajowej Krucjacie Eucharystycznej*⁷. Autor skoncentrował się na przedstawieniu „przekazu teologicznego” Krucjaty, który uznał za „bezsprzeczne centrum oddziaływań Krucjaty”.

Pojedyncze wzmianki na temat Krucjaty Eucharystycznej można znaleźć również w publikacjach omawiających problematykę duszpasterstwa, organizacji katolickich oraz inne kwestie związane z rolą i miejscem Kościoła katolickiego w społeczeństwie polskim. Ich autorzy podkreślają duży zasięg oddziaływania Krucjaty Eucharystycznej i jej doniosłą rolę w wychowaniu młodego pokolenia w odrodzonej Polsce⁸.

W odróżnieniu od dotychczasowych prac moja rozprawa jest próbą całościowej prezentacji działalności wychowawczej Krucjaty Eucharystycznej. Tego typu opracowanie uważam za przy-

⁶ Prace obroniono na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, na Papieskiej Akademii Teologicznej oraz w Wyższej Szkole Filozoficzno-Pedagogicznej „Ignatianum” w Krakowie.

⁷ Wspomniane prace magisterskie – w wymienionej kolejności – znajdują się w archiwum: KUL-u, WSF-P „Ignatianum” w Krakowie i PAT w Krakowie.

⁸ Por. W. Mysłek, *Kościół katolicki w Polsce w latach 1918-1939. Zarys historyczny*, Warszawa 1966; por. także L. Dyczewski, *Apostolstwo zbiorowe Kościoła Katolickiego w Polsce międzywojennej*, „Zeszyty Naukowe KUL” 15 (1972), z. 3, s. 47; J. Ledóchowska, *Życie i działalność Julii Urszuli Ledóchowskiej*, Poznań 1975; J. Szczepaniak, *Troska Kościoła o nauczanie i wychowanie religijne w Polsce w latach 1918-1927*, Kraków 1997; M. Piwowarczyk, *Rola katolickich organizacji społecznych w szerzeniu oświaty i wychowania społeczeństwa w II Rzeczypospolitej*, w: *Prace Pedagogiczne CXIX. Studia z dziejów oświaty i myśli pedagogicznej XVIII-XX wieku*, pod red. A. Haratyk i M. Piwowarczyka, Wrocław 1997, s. 106-107; L. Grochowski, *Wychowanie religijne katolickie w szkołach II Rzeczypospolitej lat dwudziestych. Treści i funkcje*, w: *Katolicka a liberalna myśl wychowawcza w Polsce w latach 1918-1939*, pod red. E. Walewandra, Lublin 2000; W. Guzewicz, *Krucjata Eucharystyczna w międzywojennej diecezji łomżyńskiej*, „Studia Teologiczne” 22 (2004).

datne z dwóch powodów: po pierwsze, organizacja ta jest inspirowanym przykładem skuteczności wychowawczej, wynikającej z konsekwentnej realizacji założeń programowych, dostosowanych do konkretnego środowiska wychowawczego: po drugie, istnieje obszerny, w dużej mierze niewykorzystany materiał badawczy, dotyczący interesującego fenomenu wychowawczego, w świetle którego łatwiej jest zrozumieć wychowanie, a szerzej mentalność społeczeństwa polskiego okresu międzywojennego i częściowo również powojennego.

Przybliżenie pola zainteresowań badawczych wskazuje „jednoznacznie na zakres poszukiwań źródłowych”⁹. W tworzeniu niniejszej dysertacji wykorzystałam najpierw źródła rękopiśmienne, znajdujące się w Archiwum Towarzystwa Jezusowego w Krakowie. Składają się na nie: korespondencja władz Krucjaty, broszury, ustawy i inne dokumenty dotyczące spraw związanych z Krucją. Zachowana korespondencja władz Krucjaty Eucharystycznej z prymasem Polski czy generałem zakonu pozwoliła mi prześledzić m.in. długoletnie zmagania Krucjaty, zmierzające do uzyskania statusu jedynej katolickiej organizacji działającej legalnie na terenie szkół powszechnych.

Cennym materiałem były również wydawnictwa źródłowe, przede wszystkim: statuty i regulaminy oraz przewodniki, które w sposób bezpośredni dotyczyły prac podejmowanych w organizacji. Dużą pomocą w prezentacji założeń programowych i organizacyjnych okazał się *Przewodnik Krucjaty Eucharystycznej, czyli Rycerstwa Jezusowego*, opracowany i zredagowany przez Józefa Boka.

Ponadto poddałam analizie (pod kątem problematyki badawczej) czasopisma, w przekonaniu, że właśnie one – oprócz zbiorów archiwalnych – stanowią cenne źródło wiedzy o praktyce wychowawczej i poglądach pedagogicznych autorów omawianego okresu¹⁰. Zasadniczym źródłem były periodyki wydawane przez Krucją Eucharystyczną: „Hostia. Organ Kierowników Krucjaty Eucharystycznej” (1925-1939), „Młody Las” – czasopismo dla

⁹ G. Michalski, *Zakres poszukiwań źródłowych w badaniach historyczno-pedagogicznych stowarzyszeń*, w: *Źródła w badaniach naukowych historii edukacji*, pod red. W. Szulakiewicza, Toruń 2003, s. 153.

¹⁰ I. Michalska, *Możliwość wykorzystania czasopisma dla dzieci jako źródła wiedzy o wychowaniu*, w: *Konteksty i metody w badaniach historyczno-pedagogicznych*, pod red. T. Jałmużny, I. Michalskiej, G. Michalskiego, Kraków 2004, s. 202.

młodzieży (1938-1939), „Orędowniczek Eucharystyczny” – czasopismo dla dzieci (1925-1939). Na potrzeby dysertacji przeanalizowałam wszystkie artykuły znajdujące się w wymienionych periodykach, od momentu ich powstania. Czasopisma te bowiem w sposób pośredni lub bezpośredni wpływały na formę i treść podejmowanych działań wychowawczych. Na łamach wymienionych periodyków drukowano m.in. materiały pomocnicze, które służyły jako źródło inspiracji dla wychowawców, organizujących zebrania z dziećmi. Informacje zawarte w artykułach pozwoliły również na w miarę systematyczne śledzenie sukcesów wychowawczych oraz problemów, z jakimi zmagano się w Krucjacie Eucharystycznej.

Pomocą były też dla mnie inne czasopisma, w których ukazywały się artykuły poświęcone kwestiom wychowania religijnego, narodowego i państwowego oraz społecznego. Wykorzystałam w tym względzie m.in.: „Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy”, „Przegląd Pedagogiczny”, „Ruch Charytatywny” „Zrąb”. Na ich łamach dyskutowano ówczesne problemy wychowawcze, paralelne do tych, które pojawiały się w Krucjacie.

Jestem przekonana, że dzięki uwzględnieniu źródeł prasowych można uzyskać pełniejszy, wieloaspektowy obraz działalności wychowawczej Krucjaty Eucharystycznej. „Prasa stanowi bowiem swoiste odzwierciedlenie rzeczywistości widzianej oczami współcześnie żyjących ludzi”¹¹. Badanie prasy umożliwia uważne i wnikliwe śledzenie na bieżąco założeń teoretycznych oraz praktycznych realizacji różnorodnych inicjatyw pedagogicznych tamtych lat.

Istotną pomocą w określeniu działalności wychowawczej Krucjaty – i wyodrębnieniu poszczególnych jej aspektów – była literatura pedagogiczna oraz teksty ukazujące nauczanie Kościoła katolickiego w Polsce międzywojennej pod kątem wybranych aspektów wychowawczych (np. wychowanie społeczne, patriotyczne).

Zebrany w ten sposób materiał pomógł mi zidentyfikować najbardziej istotne problemy wychowawcze, uporządkować postulaty (i ich realizację), będące odpowiedzią na potrzeby odrodzonego państwa polskiego, m.in.: konieczność integracji ludności, instytucji i tradycji.

¹¹ E. Walewander, *Pedagogia katolicka w diecezji lubelskiej 1918-1939*, Lublin 2007, s. 31.